

İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
e-ISSN: 2147-6152
Yıl 10, Sayı 27, Temmuz 2021

Makale Adı /Article Name

Osmanlı Devleti'nde 18. Yüzyılda
Katolikleştirme Yöntemleri ve Katolik
Propagandasına Karşı Yürütülen
Mücadele

Catholicisation Methods in The
Ottoman State During the 18th
Century And Struggle Against The
Catholic Propaganda

Yazar/Author

Serpil SÖNMEZ

Dr. Öğr. Üyesi, İğdır Üniversitesi Tarih Bölümü

e-posta:serpil.sonmez@igdir.edu.tr ORCID: 0000-0002-0560-9507

Yayın Bilgisi/Article Information

Yayın Türü: Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi: 01.06.2021

Kabul Tarihi: 27.07.2021

Yayın Tarihi: 31.07.2021

Sayfa Aralığı: 320-346

Kaynak Gösterme/Citation

Sönmez, Serpil (2021). "Osmanlı Devleti'nde 18. Yüzyılda Katolikleştirme Yöntemleri ve Katolik Propagandasına Karşı Yürütülen Mücadele", *İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 27, s. 320-346.

(Bu makale, yazar beyanına göre, TR DİZİN tarafından öngörülen "ETİK KURUL ONAYI" gerektirmemektedir.)

ÖZ

Misyonerler Osmanlı Hristiyan tebaasını Katolikleştirmek için iki yöntem kullanmışlardır. Bunlardan ilki Ermeni, Rum ve Süryani rahiplerine Katolikliği kabul ettirmektir. Bu yöntem sayesinde misyonerler, bir yandan Katolik propagandası yapacak yerli militanlar devşiren bir yandan da bu yerli militanların nüfuzundan faydalanarak propagandalarının etkisini arttırıyorlardı. Katolikleştirmede ikinci yöntem Rum kadın ve kızlarını Katoliklerle evlendirmektir. Osmanlı Devleti'nde Katolikleştirmeye karşı, biri propagandanın hedef kitlesi olan Ermeni, Rum ve Süryanilerin, diğeri ise devletin yürüttüğü iki türlü mücadeleden bahsedilebilir. Hristiyan tebaanın dini liderleri, Katolikleşen rahiplere görevden el çektirip, bunları cemaatten uzaklaştırırken Katolikleşen sıradan cemaat mensuplarını da eski inançlarına dönmeye zorlamışlardır. Ermeni, Rum ve Süryaniler Katolik propagandası ile ilgili sorunlarını ve bu konudaki mücadelelerini şikâyetleri vasıtasıyla devlet katına da taşımışlardır. Böylece Osmanlı Devleti'nin Katolikleşmeye karşı tutumunu ve yürüttüğü mücadelenin çerçevesini de Hristiyan tebaa belirlemiştir. Zira Osmanlı Devleti Katolikleşmeyi *Ermeni, Rum, Süryani ve ehl-i zimmet nasaranın* kendi iç problemi olarak kabul ediyor ve çözümünü de bunların dini liderlerine bırakıyordu. Devlet sadece Hristiyan tebaanın şikâyetleri çerçevesinde Katolikleşmeye karşı harekete geçiyordu. Katolik propagandasına ve Katolikleşme sorununa karşı devletin yürüttüğü mücadele iki kısımda incelenebilir. İlk olarak Osmanlı Devleti'nin Katolik propagandası yapan misyoner rahiplerle mücadelesi söz konusudur. Bunların propaganda yapmasının engellemesi, bu amaçla buldukları şehirlerden/bölgelerden sürölmeleri, hapsedilmeleri veya küreğe mahkûm edilmeleri devletin aldığı önlemlerdendir. Devletin sürdürdüğü mücadelenin ikinci kısmını Katolikleşen Hristiyan tebaasına karşı uyguladığı yaptırımlar ve cezalar oluşturmaktadır. Bu noktada devlet, Katolik mezhebini kabul eden gayrimüslim tebaayı eski dinine (inancına) döndürmek için önce nasihat ve tembih gibi yollara başvurmuş, bunun işe yaramaması durumunda hapis ve kürek mahkûmiyeti gibi cezalar uygulamıştır.

Anahtar Kelimeler: Ermeni, Efrenc, Katolik Propagandası, Misyonerlik, Osmanlı Devleti, Rim Papa, Rum, Süryani.

ABSTRACT

Missionaries used two methods to Catholicize Ottoman Christian subjects. The first was to convince the Armenian, Greek, and Syriac priests to accept Catholicism. Thanks to this method, while recruiting local militants to spread Catholic propaganda, Catholic missionaries also increased the effect of their propaganda by taking advantage of the influence of those local militants. The second method of Catholicization was to marry Greek women and girls to Catholics. There were two separate struggles against Catholicization in the Ottoman Empire, one by the target group of Catholic propaganda, i.e. the Armenians, Greeks, and Assyrians, and the other by the state. The religious leaders of the Christian subjects on the one hand dismissed the Catholic priests and expelled them from the community, and on the other hand they forced the ordinary members of the Catholicized congregation to return to their old beliefs. The Armenians, Greeks, and Assyrians escalated their problems and struggles about Catholic propaganda to the state level by means of their complaints. Thus, the Ottoman State's attitude towards Catholicization and the framework of its struggle were determined by the Christian subjects. As a matter of fact, the Ottoman State considered Catholicization as an internal problem of the Armenians, Greeks, Assyrians and the people of *zimmet nasara* and left the solution to their religious leaders. The state used to take action against Catholicization only within the framework of the complaints of the Christian subjects. The state's struggle against Catholic propaganda and the Catholicization problem can be analyzed in two parts. First of all, there was the struggle of the Ottoman Empire against the missionary priests, who then conducted Catholic propaganda. Accordingly, the measures taken by the state to prevent Catholic propaganda included exile of missionaries from the cities/regions they operated, imprisonment, or hard labor. The second part of the state's struggle comprised of the sanctions and punishments imposed on Christian subjects, who become Catholicized. At this point, the state first resorted to such methods as advice and admonitions in order to convert non-Muslim subjects, who accepted the Catholic sect, to their old religion (belief), and imposed punishments such as imprisonment and hard labor if the former didn't work.

Keywords: Armenian, Efrenc, Catholic Propaganda, Missionaries, Ottoman State, Rim Papa, Greek, Assyrian.

Giriş

Osmanlı İmparatorluğu'nda Katolik misyonerlik faaliyetleri, geriye dönük olarak 16. yüzyıla kadar takip edilebilmektedir (Sakin, 2017: 45; Çoruh, 2019: 968). Fransa tarafından desteklenen Cizvitler, 16. Yüzyılda İstanbul'a yerleşmeye başlamışlardır. İlk Cizvit merkezi 1583 yılında Galata'daki St. Benoit'da açılmıştır. St. Benoit manastırına yerleşen Cizvit rahipleri önce İstanbul'daki Hristiyanları eğitmeyi ve yakın çevrede etkili olmayı ikinci olarak da eski Doğu Roma topraklarında yaşayan Hristiyanlara (Ermeni, Rum ve Süryanilere) ulaşmayı misyon edinmişlerdi. Cizvitler bu misyonlarında başarılı oldular ve kısa zamanda bir ağ oluşturarak, doğudaki Hristiyanların Cizvit manastırlarında düzenlenen toplantılara katılmalarını sağladılar (Birsnel, 2014: 213; Sakin, 2017: 45-47).

16. yüzyılda Fransa ile Osmanlı Devleti arasında gelişen dostluk ilişkileri ve anlaşmalar, Fransa'nın Osmanlı topraklarında Katolik misyonerlik faaliyetlerini desteklemesine olanak sağlamıştır. Fransa ile ilk anlaşma Kanuni Sultan Süleyman döneminde yapılmıştır. Bu anlaşma ile her iki devlet birbirlerinin topraklarında ticarî, hukukî, adlî ve diplomatik imtiyazlar elde etmiştir.¹ Ardından II. Selim döneminde -1569 yılında- anlaşma yenilenmiş, Fransızların ticarî ve adlî ayrıcalıkları genişletilmiştir. Hem Kanunî Sultan Süleyman zamanında yapılmış olan anlaşma metninde hem de II. Selim saltanatında yenilenen metinde Fransa'nın, Osmanlı topraklarındaki kutsal mekânları ve Katolikleri himayesine dair herhangi bir madde bulunmuyordu. Fakat 16. yüzyıl Avrupa ve Osmanlı tarihine damgasını vuran Osmanlı-Habsburg mücadelesinde Fransa'nın Osmanlı Devleti'nin müttefiki olması, Osmanlı topraklarında yaşayan Katoliklere hareket imkânı sağlamıştır. İstanbul'da 1535 yılında kurulan Fransız elçiliği de zamanla Katolik misyonerler için koruyucu bir merkez durumuna gelmiştir.² Bununla birlikte 16. yüzyılın sonlarına doğru, Fransa kralı Cizvitleri desteklemeyi bırakmış, İstanbul'daki Katolikler de

¹ Bu anlaşmanın tarihi bazı kaynaklarda Şubat 1535 olarak gösterilmekteyse de Abdurrahman Bozkurt, anlaşmanın Şubat 1536'da yapıldığını ileri sürmektedir. Bkz. Abdurrahman Bozkurt (2011). "Fransa'nın Osmanlı Devleti'ndeki Katolikleri Himaye Hakkı ve Bunun Sona Ermesi", *Tarih Dergisi*, 52/(2010/2), s. 126.

² Fransız büyükelçi ve konsoloslarının, Katolik misyonerlerin (özellikle Cizvitlerin) Osmanlı topraklarında yerleşmelerinde nasıl bir rol oynadıklarını anlatan şu çalışmaya bakınız: Hasan Çolak (2012). *Relations Between the Ottoman Central Administration and the Greek Orthodox of Antioch, Jerusalem and Alexandria: 16th-18th Centuries*. Birmingham Üniversitesi, Doktora Tezi, s.131-132.

Cizvit rahiplerinin faaliyetlerini engellemek üzere harekete geçmiştir. Gerek Fransa kralının gerekse İstanbul Katoliklerinin Cizvitlere karşı tavır almasında Cizvitlerin Avrupa'daki itibarının sarsılması rol oynamıştır. Bu durum 1607 yılına kadar devam etmiş, bu tarihten itibaren Fransa Cizvitleri yeniden desteklemeye başlamıştır. 16. yüzyılın sonlarına doğru gelişen olumsuz algı, Osmanlı Devleti'ni de Cizvitleri Osmanlı topraklarından sürme kararı almaya itmiştir. Fakat İran seferinin başlaması yüzünden bu karar uygulanamamıştır (Gözübüyük, 2018: 641-643). Bütün bu gelişmelere rağmen 17. yüzyıl başlarında Cizvit misyonerlerinin Osmanlı başkentinde yerleştikleri görölmektedir. 1606-1611 tarihleri arasında Cizvit tarikatı, İstanbul'da kuruluşunu tamamlayarak faaliyetlerini sürdürebileceği bir kilise elde etmiştir. Bundan sonraki hedefleri İstanbul dışına yayılarak Cizvit evleri açmak olmuştur. 1640 yılına kadar zaman zaman faaliyetleri kesintiye uğrasa da amaçlarında ısrarlı ve kararlı davrandıkları anlaşılmaktadır.³ Fransız elçilerinin verdiği destek Cizvitlerin faaliyetlerini sürdürmelerini kolaylaştırmakla kalmamış, onların misyonlarında başarılı olmalarında da önemli bir rol oynamıştır (Çolak, 2012: 131-132).

Fransa'nın kapitülasyon anlaşmalarıyla elde ettiği imtiyazlar sayesinde misyonerler İstanbul'da yerleştikten sonra önce Ege ve Akdeniz'e daha sonra da haçlı seferlerinin güzergâhını takip ederek Kudüs'e ve Mısır'a yayılma imkânı bulmuşlardır (Birsell, 2014: 209).⁴ Papalık da, Fransa'nın kapitülasyonlarla elde ettiği imtiyazları Doğu Hristiyanları (Ermeniler, Süryaniler, Maruniler vb.) ile ilişki kurmak ve Osmanlı topraklarında Katolik misyonerlik faaliyetlerini desteklemek için kullanmıştır.

³ Örneğin 1616 yılında Sadrazam Nasuh Paşa İran seferine çıkmış ve yerine Ahmet Paşa'yı vekil bırakmıştı. Ahmet Paşa, göreve gelince büyükelçi ve Hristiyanların izin almadan İstanbul'dan ayrılmalarını yasaklamıştır. Aynı yıl Cizvitler tutuklanarak hapsedilmiştir. Bu tutuklanmalar hakkında çeşitli söylentiler çıkmakla birlikte asıl sebebin Cizvitlerin patrik vekilini ikna ederek Napoli Kralı ve Papaya kendilerini destekleyen bir mektup yazdırtmaları olduğu ileri sürölmektedir. Bu nedenle casuslukla suçlanan Cizvitler hapsedilmiş, patrik vekili ise idam edilmiştir. Cizvitler bir ay hapiste kaldıktan sonra Fransız elçisinin ödediği 30.000 altın karşılığında serbest bırakılmışlardır. Bkz. Sevil Gözübüyük (2018). "Osmanlı İmparatorluğu'nda Cizvit Tarikatının Yayılmasında Fransız Elçilerinin Rolü" *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, 5/12, s. 644.

⁴ Cizvitler 1626'dan itibaren Osmanlı hâkimiyetindeki adalara yerleşmişlerdir. Bkz. Haydar Çoruh (2006). "XVIII. Yüzyılda Antakya'da Katolik Faaliyetler ve Kilisenin Bölünmesi", *Hatay Araştırmaları II*, ed. A. Gündüz-S. Kaya, Ankara, s. 14.

Osmanlı topraklarında Katolik misyonerlik propagandası yapanlar sadece Fransız Cizvitleri değildi. Kapusenler, Fransiskanlar, Dominikanlar ve Lazaristler de misyonerlik faaliyetleri gerçekleştirmişlerdir (Birsell, 2014: 211). Kapusenler 1626 yılında İstanbul'a yerleşerek Fransiskan rahiplerinin fikirlerini yaymaya çalışmışlardır. Onlar da Cizvitler gibi Fransa tarafından desteklenmiştir (Kılıç, 2006: 334-335; Çoruh, 2006: 13). Avusturya kökenli olan Lazaristler de Papalık tarafından Katolik propagandası için kullanılmışlardır. İlki Galata'da, diğeri Tripoli (Trablusşam)'de olmak üzere iki merkezi olan Lazaristler İstanbul, Selanik, İzmir, Şam, Halep ve Lübnan'da Katolik propagandası yapmışlardır (Birsell, 2014: 211).

Haçlı seferleri vasıtasıyla gelip Kudüs'te yerleşmiş olan Fransiskanların ve Fransız Cizvitlerinin en fazla bulunduğu şehirler/bölgeler İstanbul, İzmir, Adalar, Halep, Kıbrıs, Mısır, Irak, Suriye ve Filistin'di. Cizvitlerin Osmanlı topraklarındaki merkezleri ise İstanbul ve Suriye'dir (Ahmet Refik, 1340: 257). Katolik misyonerlik faaliyetleri hakkında büyük bir kısmı 18. yüzyıla ait olan Osmanlı Arşivi belgeleri, 17. yüzyıl sonu ile 18. Yüzyılın ortalarına kadar Katolik misyonerlerin faaliyet alanlarının İstanbul⁵, İzmir⁶, Edirne⁷, Bursa⁸, Ankara⁹, Tokat¹⁰, Konya¹¹, Kayseri¹², Kütahya¹³, Sivas¹⁴, Eğin, Arapkir, Çemişkezek, Divriği, Erzurum¹⁵, Adana¹⁶, Van¹⁷, Diyarbakır¹⁸, Mardin¹⁹, Antakya²¹, Halep²², Şam²³, Musul²⁴, Bağdat²⁵,

⁵ BOA, ADVNSMHH.d. 111/2281; 114/1031.

⁶ BOA, ADVNSMHH.d. 133/112; İE.DH. 34/2955.

⁷ BOA, ADVNSMHH.d. 111/2150; 112/833, 975, 1141.

⁸ BOA, İE.DH. 34/2955.

⁹ BOA, C. ADL, 87/5211; İE.DH. 34/2955; BOA, ADVNSMHH.d. 111/2208; 117/1065.

¹⁰ BOA, ADVNSMHH.d.111/2210; 115/331, 406.

¹¹ BOA, ADVNSMHH.d.111/2228; 115/2353.

¹² BOA, ADVNSMHH.d. 133/108.

¹³ BOA, ADVNSMHH.d. 115/2352.

¹⁴ Sivas, Eğin, Arapkir, Çemişkezek ve Divriği için bkz. BOA, ADVNSMHH.d. 111/2231; 112/1108.

¹⁵ BOA, ADVNSMHH.d. 111/2225; 114/597.

¹⁶ BOA, ADVNSMHH.d. 112/1105.

¹⁷ BOA, ADVNSMHH.d. 112/1106.

¹⁸

¹⁹ BOA, ADVNSMHH.d. 111/2301, 131/131; C. ADL, 32/1914.

²⁰ BOA, ADVNSMHH.d. 131/131.

²¹ BOA, C. ADL, 35/2074.

²² BOA, ADVNSMHH.d. 111/2224, 112/140, 1095.

²³ BOA, C. ADL, 59/3570; BOA, ADVNSMHH.d. 132/1209.

²⁴ BOA, ADVNSMHH.d. 131/131.

²⁵ BOA, ADVNSMHH.d. 131/131.

Trablusşam²⁶, Basra²⁷, Sayda²⁸, Kudüs²⁹, Mısır³⁰, Revan³¹, Kıbrıs³², Sakız³³, Nakşa Berre³⁴, Eflak³⁵, Filibe³⁶ ve Tırhala³⁷ bölgelerine kadar yayıldığı ve bu bölgelerde Katolik propagandasının etkili olduğunu göstermektedir.

1. Misyonerlerin Katolikleştirme Yöntemleri

16. yüzyılın sonlarına doğru İstanbul'da yerleşmeye başlayan Katolik misyonerlerin 17. yüzyıl ortalarına kadar kendilerini topluma kabul ettirerek toplumun gözünde bir meşruiyet kazanmaya ve Katolik propagandası yapabilecekleri bir ortam hazırlamaya çalıştıklarını söyleyebiliriz. Katolik Misyonerler, Müslümanlar üzerinde etkili olamayacaklarını anlayınca Osmanlı gayrimüslimlerine (yani *Ermeni, Rum, Süryani ve diğer ehl-i zimmet nasaraya*³⁸) yönelmişlerdir (Ahmet Refik, 1340: 258). Bu misyonerlerin yerel halka kendilerini kabul ettirmek için görünüş/kılık kıyafet bakımından onlara benzemeye çalıştıkları, yani yerel kıyafetler giyindikleri, sakal bıraktıkları³⁹ bilinmektedir. Böylece Osmanlı tebaası gayrimüslimlerin kendilerine karşı olan önyargılarını kırmayı ve onlarla ilişki kurmayı kolaylaştırmayı hedefledikleri söylenebilir. Ayrıca eğitim ve tıp alanlarındaki bilgilerini Katolik propagandası yapabilecekleri bir mecra oluşturmak için kullanmışlardır. Bu doğrultuda özellikle halka sundukları eğitim ve sağlık hizmetleri, hastaları/hastalıkları tedavi etmeleri Katolik propagandasının başarılı olmasında önemli bir rol oynamıştır. Örneğin 1711 yılında Erzurum'a giden Katolik misyoner Peder Monier ve Peder Richard, onların gelişinden önce başlamış olan Erzurumlu Hristiyanları eğitime faaliyetine devam etmişlerdir. Ayrıca Peder Richard,

²⁶ BOA, ADVNSMHH.d. 112/1100; 133/106.

²⁷ BOA, ADVNSMHH.d. 115/2348.

²⁸ BOA, ADVNSMHH.d. 133/116

²⁹ BOA, ADVNSMHH.d. 115/1381.

³⁰ BOA, ADVNSMHH.d. 112/685.

³¹ BOA, YB.04. 4/75.

³² BOA, ADVNSMHH.d. 112/1412; 133/104.

³³ BOA, ADVNSMHH.d. 110/974; 112/1099; C. ADL, 3/146.

³⁴ BOA, ADVNSMHH.d. 112/1593; AE. SMHD. I, 105/7501.

³⁵ BOA, ADVNSMHH.d. 133/564.

³⁶ BOA, ADVNSMHH.d. 133/730.

³⁷ BOA, C. DH, 333/16647.

³⁸ Katolik misyonerlerin hedef kitlesi, özellikle 18. yüzyıl Osmanlı belgelerindeki ifade biçimiyle *Ermeni, Rum, Süryani ve diğer ehl-i zimmet nasaradır*. Bazı belgelerde Marunilerin de ismi geçmektedir. Örneğin Bkz. ADVNSMHH 111/2224-2231; 133/101, 730.

³⁹ Katolikler sakal bırakmazdı. Rumlar ve Doğu Hristiyanları (Ermeniler, Süryaniler) ise sakal bırakırlardı.

eğittiği misyonerlerin bir kısmına hekimlik ve eczacılık öğretmiştir. Bu bilgilerin misyonerlere başta Türk askerî birlikleri olmak üzere pek çok kapının açılmasını ve belli ölçüde bir koruma sağladığı Peder Monier'in kendi ifadesidir. Peder Monier'in görüşüne göre kendisinin ve Peder Richard'ın hekimlik ve eczacılık konusundaki bilgileri Erzurum bölgesindeki Katolikleri din düşmanlığından korumayı da sağlamıştır (Birsal, 2013: 112). İlerleyen yıllarda Erzurum bölgesinde baş gösteren vebanın, Katolik misyonerlerin toplumda kabul görmeleri ve belli bir nüfuz elde etmeleri bakımından faydalı olduğu anlaşılmaktadır. Misyonerler Fransa'dan getirttikleri ilaçlarla halkın tedavisine destek olmuşlardır. Hatta bölgenin önemli yöneticilerinden olan ve vebaya yakalanan Mustafa Ağa misyonerlerin tıp bilgisi ve ilaçları sayesinde hastalıktan kurtulmuştur. Bunun sonucunda da bölgedeki misyonerler Mustafa Ağa'nın korumasını elde etmişlerdir. Peder Monier, bu koruma sayesinde Erzurum bölgesinde 700 kişiye Katolik mezhebini benimsettiklerini iddia etmiştir (Birsal, 2013: 114).⁴⁰

Görünüş (Kılık-Kıyafet) bakımından yerel halka benzeyerek, okullar açarak ve tıp alanındaki bilgilerini kullanarak kendilerini Rum, Ermeni ve Süryanilere kabul ettirmeleri ve bu yolla misyonerlik faaliyetleri için kendilerine bir mecra yaratmaya çalışmalarının yanı sıra⁴¹, Katolik misyonerlerin kullandığı bazı başka yöntemler, mühimme kayıtlarının incelenmesi sonucunda tespit edilmiştir. Bu yöntemlerden en yaygın dolayısıyla da en etkilisinin, Katolik misyonerlerin⁴² Ermeni, Rum ve Süryani din adamlarını hedef almaları ve öncelikle onları Katolikleştirmeye

⁴⁰ Misyonerlerin eğitim faaliyetleri için ayrıca bk. Ayten Sezer (1999). "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e: Misyonerlerin Türkiye'deki Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, s. 169-184; Misyonerlerin kültür alanındaki faaliyetleri için bkz. Hüseyin Canyaş; Orkunt Canyaş (2012). "Osmanlı'dan Günümüze Misyonerlerin Kültürel Alandaki Faaliyetleri", *Türklük Bilimi Araştırmaları (TÜBAR)*, XXXI, s. 55-75; Katolik misyonerlerin okul ve hastane vasıtasıyla Katolik propagandası yapmalarına dair bkz. Haktan Birsal (2014). "Fransız Misyonerler Tarafından İstanbul ve Levant Misyonunun Oluşturulması (Papaz J. Baptist Piolet'nin Mektubu)", *Turkish Studies*, 9/4, s. 218-221.

⁴¹ Okul, hastane, darülaceze vb. açmak, önde gelen Osmanlı valilerini iyileştirmek vb. yollarla Katolik propagandası için zemin hazırladıklarına ve yerel halkı katolikleştirdiklerine dair misyonerlerin kendi anlatımları için bkz. Hasan Çolak (2012). *Relations Between the Ottoman Central Administration and the Greek Orthodox of Antioch, Jerusalem and Alexandria: 16th-18th Centuries*. Birmingham Üniversitesi, Doktora Tezi, s.127-131.

⁴² Belgelerdeki adlarıyla *Rim Papa'ya bağlı ruhbanlar/Frenk/Efrenk rahipleri*. Rim, Osmanlıların Roma'ya verdiği isimdir. *Rim Papa*, Papa, Roma papası anlamına gelmektedir. Bkz. İlhan Ayverdi (2006). "Rim", *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Cilt: II, İstanbul, s. 2589.

çalışmaları olduğunu söyleyebiliriz. Fransız Sefiri Marquis De Bonnac⁴³ Fransa kralına yazdığı bir mektupta bu noktanın altını çizmiştir. Sefir, Katolik misyonerlik faaliyetleri açısından tutulacak yegâne yolun öncelikle Ermeni ve Rum kiliselerinin yöneticilerini kazanmak ve bu yöneticilerin hâkimiyet ve örflerine müdahale edilmeyeceğinin garantisini vermek olduğunu vurgulamıştır (Ahmet Refik, 1340: 270).

Rim Papa⁴⁴'ya bağlı Frenk/Efren rahiplerinin⁴⁵ Osmanlı topraklarındaki Ermeni, Rum ve Süryani din adamlarını öncelikli hedef haline getirmelerinin ve onları devşirmelerinin sağladığı en büyük yarar kuşkusuz, bu din adamlarının yerel halk üzerindeki nüfuz ve otoritelerini kullanarak Katolik propagandasının etkisini kat be kat arttırmak olmuştur. Böylece Osmanlı topraklarındaki Katolik misyonerlerin, sayılarıyla ters orantılı bir şekilde etki alanlarını genişlettikleri tespitini de rahatlıkla yapabiliriz. Katolik Misyoner Peder Monier'in gözlemleri bu tezimizi destekler mahiyettedir. Onun anlattıklarına göre, 1688 yılında Erzurum'a Katolik misyonerlik propagandası yapmak üzere gönderilen iki papaz öncelikle Erzurum'daki piskoposu kendi taraflarına çekmişler, bunu diğer kıdemli papazlar takip etmiş (Birsell, 2013: 110) ve bu sayede iki Katolik misyoner bütün bölgede yerli Hristiyan halk üzerinde önemli bir nüfuza sahibi olmuşlardır.

Katolik propagandasının en fazla Ermeniler üzerinde etkili olmasında (Beydilli, 1995:1), Katolikleşen Ermeni rahiplerinin etkisi araştırılmamış/araştırılması gereken bir konudur. Bununla birlikte 18. yüzyıla ait ulaşabildiğimiz devlet kayıtları, Katolik propagandasının Ermeni rahipleri üzerindeki etkisine dair örnekler ihtiva etmektedir:

- Edirne'de üç Ermeni papazı Katolik mezhebini kabul etmiştir (BOA, ADVNSMHM.d. 111/2150).

⁴³ De Bonnac 1716-1724 tarihleri arasında Osmanlı Devleti'nde Fransa elçisi olarak görev yapmıştır. Bkz. Eray Akçay (2014). *İBB Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet, Nr. O. 34'te Kayıtlı Fransa'nın İstanbul Elçisi Marquis De Bonnac'ın Osmanlı Bürokrasisi İle Yazışmalarını İhtiva Eden Bir Mecmua (1716-1724)*. Marmara Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, s. XIX-XXI.

⁴⁴ *Rim*, Osmanlıların Roma'ya verdiği isimdir. Rim Papa, Papa, Roma papası anlamına gelmektedir. Bkz. İlhan Ayverdi (2006). "Rim", *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, II, İstanbul, s. 2589.

⁴⁵ Osmanlı belgelerinde *Frenk*, *Efren* kelimeleri *Katolik* anlamında kullanılmaktadır.

- İstanbul'da bulunan Sulu Manastır'daki Ermeni rahiplerini Katolik mezhebine girmeleri için ikna etmeye çalışan yine bir Ermeni olan Rahip Haçator'dur (BOA, ADVNSMHH.d. 111/2281).
- Kudüs'te Ermeni Patriği olan Manas'ın Katolik mezhebine girdiği iddia edilmiştir (BOA, AE. SMST. II, 139/15427).
- Ağustos 1706 tarihli kayda göre, üç Ermeni rahip Katolik mezhebini kabul ederek Katolik propagandası yapmaya başlamışlardır (BOA, ADVNSMHH.d. 115/406).
- Halep eski piskoposunun Katolik olduğu iddia edilmektedir (BOA, ADVNSMHH.d. 115/1486).
- Mardin Metropoliti Melkon Ermeni ayinini Katolik ayinine döndürmeye çalışmakla itham edilmiştir (BOA, ADVNSMHH.d. 117/211).
- Kasım 1716 tarihli belgeye göre İstanbul Sulu Manastır'da 6 Ermeni rahibi Katolik olmuştur (BOA, AE. SAMD. III, 106/10504).
- Ermeni Rahibi Pelpos Venedik'e gidip Frenk (Katolik) ayini tahsil etmiş ve döndüğünde Tokat'ta Ermeni rahiplerini Katolikleştirmek için propaganda yapmıştır (BOA, C. ZB, 67/3321).
- Ermeni Rahip Ovannes Katolik olmuş ve Revan'a giderek orada Katolik propagandası yapmaya başlamıştır (BOA, YB.04, 4/75).
- Aralık 1758 tarihli bir belgeye göre, bazı Ermeniler Katolikleşerek, evlerine Frenk papazları getirip Frenk ayini icra ettirmeye başlamıştır. Bu Ermenilerin Frenkleşmesinde (Katolik olmasında) sayıları 35'i bulan karabaşların parmağı olduğu belirtilmiştir.⁴⁶ Bu karabaşlar Galata'da gizlice yürüttükleri faaliyetlerle Ermeni cemaatine Katolik mezhebini benimsetmeye çalışmışlar ve kendi kontrollerindeki Ermeni kiliselerinde Katolik ayini düzenlemişlerdir (BOA, C. ADL, 74/4457).

Rum ve Süryani din adamlarının Katolikleştiğine dair 18. yüzyıl kayıtları ise daha sınırlıdır:

⁴⁶ Karabaş, evlenmesi yasak olan rahip, papaz ya da keşiş anlamlarına gelmektedir. Bkz. Pars Tuğlacı (1985). "Karabaş", *Okyanus Ansiklopedik Sözlük*, Cilt: 5, Cem Yayınevi, İstanbul, s. 1395.

- 18. yüzyıl başlarında Ankara Rum Metropoliti olan Makaryos'un Rum ayinini bozmaya çalıştığı ve Frenklerle ilişki kurduğu (BOA, ADVNSMHM.d. 117/1065.); Ekim 1701 tarihli belgede ise Halep'te Süryanilerin patriği olan Bedros'un Frenk mezhebini kabul ettiği ve cemaatine Katolik propagandası yapmaya başladığı iddia edilmektedir (BOA, ADVNSMHM.d. 112/140).⁴⁷

Katolik propagandasının din adamları üzerindeki etkisini gösteren bu örneklerin devlet kayıtlarına yansımış vakalar olduğunu, resmi makamlara yansıtılmadığı için kayıtlarda yer almamış birçok vakanın da var olabileceğini göz ardı etmemek gerekir.

Katolik misyonerlerin şimdilik sadece Rumlar üzerinde ve İzmir'de uyguladıklarını tespit ettiğimiz bir başka Katolikleştirme yöntemi de Rum kızlarını ve kadınlarını *müste'men taifesiyle* evlendirmektir. *Müste'men* ifadesi, Osmanlı Devleti'nde güvenliği teminat altına alınarak yaşamasına izin verilen ve genellikle tüccar olan yabancı uyruklu kişiler için kullanılırdı (Ayverdi, 2006: 2242). Bu çalışma kapsamında incelediğimiz belgelerde *müste'men taifesi* ile kastedilen tüccarların Katolik tüccarlar olduğu aşikârdır. İzmir'deki Rum ahalinin ve Rum metropolitinin şikâyetine göre Frenk rahipleri Rumların evlerine giderek özellikle kadınlar, genç kızlar ve çocuklar üzerinde etkili oluyorlardı. Bu rahipler bazı Rumlara Katolik mezhebini benimsetmenin yanı sıra Rum kadın ve kızlarını Katolik tüccarlarla evlendirerek (BOA, C. HR, 71/3501; C. ADL, 81/4863) bunlardan doğacak çocukların Katolik olmasını da sağlıyorlardı.

Misyonerler Katolikliği yaymak için, Katolikliği anlatan Ermenice basılmış kitapları kullanıyorlardı. Örneğin 1711 yılında Katolik misyoner Peder Monier, Bayburt ile Gümüşhane arasında yer alan bir kasaba olan Palakou'ya geldiğinde, Ermeni bir papaza Katolikliği anlatan Ermenice iki kitap vermiştir (Birsell, 2013: 116). 18. Yüzyıl başlarında İstanbul'da Valide ve Vezir hanlarında bu tür propaganda kitaplarının Ermenice olarak basıldığı bilinmektedir (BOA, ADVNSMHM.d. 111/2281; Ahmet Refik, 1340: 263). Şu ana kadar bu propaganda

⁴⁷ Aynı konuda Haziran 1695 tarihli şu belgeye de bakılabilir: BOA, C. ADL, 32-1914.

kitaplarının Rumca veya Süryanice olarak da basıldığını gösteren herhangi bir bilgiye tesadüf edilmemiştir.

2. Katolik Propagandasına ve Katolikleşmeye Karşı Yürütülen Mücadele

18. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Katolik misyonerlik faaliyetlerine ve Katolikleşmeye karşı iki aktörlü bir mücadele yürütüldüğünü görüyoruz. Mücadelenin ana aktörü, bizzat bu propagandaya maruz kalan Osmanlı Hristiyan tebaası ile bunların dini liderleridir. İkinci aktör ise devlettir.

2.1. Ermeni, Rum ve Süryani Cemaatlerinin ve Dini Liderlerinin Yürüttüğü Mücadele

Ermenilerin Katolikleştirme faaliyetlerinden daha 17. yüzyılın ilk yarısından itibaren rahatsız oldukları bilinmektedir.

- IV. Murat döneminde, İstanbul Ermeni Patriği, Katolik misyonerlerin faaliyetlerinden şikâyetçi olmuş ve onun talebi üzerine devlet, Katolik Ermenilerin toplandığı Galata'daki iki kiliseyi kapatmıştır (Kılıç, 2001: 728).
- 1702'de İstanbul Ermeni Patrikliği makamına oturan Avedik, patrikliği süresince Katolik propagandasına karşı yaptığı mücadele ile tanınmıştır (Köse, 2017: 13). İstanbul Ermeni Patriği olmadan önce Erzurum'da yaşayan Avedik burada Katolik misyoner ve papazları kötöleyen vaazlar vermiş, hatta karşı propaganda yaparak Katolikleri dinlerinden döndürüp Ermenilerin arasına katmaya çalışmıştır (Birsnel, 2013: 110-111). Avedik patrik olduktan sonra Dîvân-ı Hümâyûn'a sunduğu bir arzuhalinde Erzurum'da Katolik mezhebine geçenleri nasihat ile yola getirdiğini ifade ederken, bir başka arzuhalinde ise devleti Frenk (Katolik) rahiplerine karşı daha sıkı tedbirler almaya çağırmıştır (Köse, 2017: 13).
- Ağustos 1706 tarihli belgeye göre, Tokat Kazası'nda Ermeni Marhasası⁴⁸ olan Serkis arzuhal göndererek, kadim mezheplerini terk ederek Frenk

⁴⁸ Marhasa/Merhasa, Ermeni piskoposu anlamına gelmektedir. Bkz. *Türkçe/Osmanlıca-İngilizce Redhouse Sözlüğü*, (2000). s.759. Bir diğer anlamı ise Ermeni kilisesi hiyerarşisinde taşradaki cemaat ile İstanbul Ermeni Patrikhanesi arasında irtibatı sağlayan kişiye verilen isimdir. Bkz. Ensar Köse (2017). "İstanbul Ermeni Patrikliği'nin Osmanlı Hükümeti'yle Münasebetlerine Tesir Eden Dinamikler (18. Yüzyılın İlk Yarısı)", *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 3/5, s. 9.

(Katolik) mezhebini kabul edenlerin ıslah-ı nefis etmeleri için kalebent edilmelerini talep etmiştir. Bu talep doğrultusunda Sivas valisi ve Tokat kadısına bu kişilerin hapsedilmeleri için emir gönderilmiştir (BOA, AE. SAMD. III, 176/17143)

- Temmuz 1707 tarihli mühimme kaydına göre, bu defa Halep Ermeni Marhasası Bedros, Katolik mezhebini benimseyen eski marhasanın adamlarının başka bir yere sürgün edilmelerini istemiştir. Devlet bu şikâyetin araştırılması ve sonucun İstanbul'a bildirilmesi için emir vermiştir (BOA, ADVNSMHM.d. 115/1486).
- 1716 tarihli belgeye göre Sulu Manastır'da Katolik mezhebini kabul eden ve kilise cemaatine de Katoliklik propagandası yapan 6 Ermeni papazı, Ermeni Patriği Sehak tarafından görevden alınmış ve bir daha mensup oldukları Ermeni kilisesine gitmemek ve ayinlerine karışmamak üzere cemaatten uzaklaştırılmışlardır (BOA, SAMD. III 106/10504).
- Şubat 1723 tarihli belgeye göre, İstanbul Ermeni Patriği Avanis, Bursa, İzmir ve Ankara'da yaşayan Ermenilerin Katolik olmalarına müsaade edilmemesi için devlete istida yazmıştır (BOA, İE. DH, 34/2955).
- Temmuz 1741 tarihli belge, Ermeni Patriğinin Katolik mezhebini benimseyen bazı Ermenileri şikâyet etmesi ve alınacak önlemler hakkındadır (BOA, C. ADL, 11/734).

Rumların şikâyetlerine dair ulaşılabilen resmi kayıtlar daha ziyade 18. yüzyıla aittir.

- Fener Rum Patriği Padişahıtan 1722'de Rumların Katolik mezhebine girmesini yasaklayan bir ferman almıştır.⁴⁹
- Aralık 1722 tarihli belgeye göre, Kudüs, Antakya ve İstanbul Patrikleri, Şam'da ve Halep'te bulunan üç papazın Rumlara Frenk mezhebini kabul ettirmeye çalıştıklarını öne sürerek bunların yakalanıp Ezine Kalesi'ne hapsedilmelerini istemişlerdir (BOA, C. ADL, 59/3570).

⁴⁹ Charles Frazee'nin *Katolikler ve Sultanlar, Kilise ve Osmanlı İmparatorluğu (1453-1923)* isimli eserinden aktaran Canan Seyfeli (2011). Osmanlı Devlet Salnamelerinde Rum Melkit Katolik Patrikliği (1847-1918), *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 3/11, s.16.

- Kasım 1765 tarihli belge Sakızlı Rumların, Sakız'a Frengistan'dan gelen Frenk (Katolik) rahiplerini şikâyet etmeleri hakkındadır. İddiaya göre bu rahipler bazı Rumlara ve bilhassa çocuklara Katolik mezhebini benimsetiyordu (BOA, C. ADL, 3/146).
- Ağustos 1767 tarihli belgeye göre İzmir'de yaşayan Rum ahali ve Metropolit, Frenk rahiplerinden şikâyetçi olmuşlardır. Şikâyetin sebebi bu rahiplerin Rumlar arasındaki Katolik propagandası yapmaları ve Rum kadın ve kızlarını Katolik tüccarlarla evlendirmeleridir (BOA, C. HR, 71/3501; C. ADL, 81/4863).
- Temmuz 1725 tarihli mühimme kaydı, Şam ve civarında bulunan Rum ve Ermeni patriklerinin, o bölgede Katolik propagandası yapan Frenk rahiplerini şikâyet etmesi ve bunların Şam ve civarında konaklamalarının engellenmesi için devlete başvurmuşları hakkındadır (BOA, ADVNSMHH, 132/1209).

Süryaniler de Ermeniler ve Rumlar gibi Katolik propagandasından şikâyetçiydiler.

- Haziran 1695 tarihli belgeye göre Diyarbakır'daki Süryaniler rahipleri Bedros'u devlete şikâyet etmişlerdir. Şikâyetin sebebi Rahip Bedros'un Süryanilere Frenk mezhebini kabul ettirme gayesidir. Süryaniler Bedros'un görevden alınmasını ve yerine Süryani milletinin güvenini kazanmış olan başka bir rahibin atanmasını istemişlerdir (BOA, C. ADL, 32/1914).
- Ocak 1698 tarihli mühimme kaydına göre Halep'teki Süryaniler Papa'nın gönderdiği Frenk rahiplerinin Rum ve Ermenilere mezhep değiştirtme çalışmalarından şikâyetçi olmuşlardır (BOA, ADVNSMHH, 110/973). Şubat 1698 tarihli kayda göre Halepli Süryaniler yine Katolik propagandası yapan Frenk rahiplerini devlete şikâyet etmişlerdir (BOA, ADVNSMHH, 110/1263).
- Kasım 1701 tarihli belge Süryani Patriği'nin, Katolik mezhebini kabul eden iki Süryaninin Edirne Kalesi'nde kalebent edilmesi için devlete başvurusu hakkındadır (BOA, C. ADL, 34/2019).

18. yüzyıldan itibaren Katolik misyonerlik faaliyetlerine karşı Ermeni ve Süryani kiliselerinin ittifak yaptıkları da bilinmektedir (Özçoşar, 2018: 170).

Yukarıdaki örneklere de göröldüğü gibi Ermeni, Rum ve Süryani cemaatleri hem Katolik misyonerleri hem de onların devşirdiğı yerel din adamlarını ihbar ederken, bu cemaatlerin dinî liderleri de Katolikleşmeyi engellemek için görev ve yetkileri çerçevesinde bazı önlemler almışlardır.⁵⁰ Katolikleşen rahiplere görevden el çekirmek, mensup oldukları kiliseye girmelerini ve ayinlere karışmalarını yasaklamak, Katolikleşen cemaat üyelerini eski inançlarına döndürmeye çalışmak bunlardandır. Dinî otoriteler kendi yetki ve sorumluluklarını aşan durumlarda ise devleti de bu mücadeleye dâhil etmişlerdir. Bunlar bir yandan Osmanlı topraklarında yapılan Katolik propagandasını devlete ihbar ederken diğere yandan da bu sorunun çözümü için çeşitli taleplerde bulunmuşlar, bazen de devleti uygulanacak yaptırımlar ve alınacak önlemler konusunda yönlendirmişlerdir. Rumların Katolik kilisesine girmesini yasaklayan ferman çıkarılması sağlamak, devşirilen yerel din adamlarının hapis, kürek cezası gibi cezalara çarptırılmaları için devletten talepte bulunmak bu minvalden sayılabilir.

2.2. Osmanlı Devleti'nin Yürüttüğü Mücadele

Osmanlı Devleti'nin Katolikleşmeye karşı tutumunun veya yürüttüğü mücadelenin iyi anlaşılabilmesi için, devletin mezhep değıştirmeleri *Ermeni, Rum, Süryani ve ehl-i zimmet nasaranın* bir iç problemi olarak kabul ettiğinin ve bu problemin çözümünü de büyük oranda bunların dinî liderlerine bıraktığının altının çizilmesi gerekir. Osmanlı Devleti'nin Katolikleşme veya Katolik misyonerlik propagandasına karşı bir tutum geliştirmesi için Hristiyan cemaatlerin geleneksel yapısının bozulması, bunların içinde huzursuzluk (*ihtilal*) ortaya çıkması veya reayanın haklarına bir tecavüz olması gibi bazı koşulların gerçekleşmesi gerekiyordu. Bu yaklaşımın bir tezahürü olarak Osmanlı Devleti, Katolikleşme problemini sadece ve sadece Hristiyan tebaası şikâyetçi olduğunda gündemine almıştır. Zira Osmanlı Devleti için Hristiyan tebaanın hangi mezhepten olduğunun bir önemi yoktu. Bu yüzden de devlet, Katolik misyonerlik propagandasına ve Katolikleşme problemine sadece Hristiyan tebaanın şikâyetleri ve talepleri

⁵⁰ Rum din adamlarının Katolik propagandasına karşı mücadeleleri hakkında şu makaleye bakılabilir: Hasan Çolak (2013). "Catholic Infiltration in the Ottoman Levant and Responses of the Greek Orthodox Patriarchates During the Late 17th and Early 18th Centuries", *ARAM Western Christian Missions in the Levant The Arab Renaissance Mandaeism*, Volume 25/1-2, s.85-95.

doğrultusunda müdahale etmiştir. Konuyla ilgili Mühimme kayıtları bu şikâyetler ve talepler sonucunda alınmış kararları, verilmiş emirleri ihtiva etmektedir. Hristiyan tebaasının şikâyeti olmaksızın, devletin kendi başına harekete geçtiğini gösteren bir belgeye henüz tesadüf edilmemiştir. Sonuç olarak Osmanlı Devleti'nin Katolik misyonerlik faaliyetlerine karşı tutumunu ve yürüttüğü mücadeleyi Hristiyan tebaa şekillendirmiştir.

Osmanlı Devleti'nin, Katolik propagandasına ve Katolikleşmeye karşı yürüttüğü mücadeleyi iki kısımda inceleyebiliriz. İlk olarak devlet, Katolik misyonerlerin propaganda faaliyetlerini engellemeye; ikinci olarak da Katolikleşen tebaasını eski inancına döndürmeye çalışmıştır.

2.2.1. Katolik Misyonerlere Karşı Yürütülen Mücadele

17. yüzyılın sonundan 18. yüzyılın ortalarına kadar ülkenin birçok bölgesine/şehrine gönderilen emirler, devletin Katolik misyonerlik faaliyetleriyle mücadelesinde kullandığı yöntemleri tespit etmemizi sağlamıştır.

- Ocak 1698 tarihli iki mühimme kaydına göre Papa'nın Rum ve Ermenilere Katolik propagandası yapmak üzere Halep ve Sakız Adası'na gönderdiği Frenk rahiplerinin faaliyetlerinin engellenmesi kararı alınmıştır (BOA, ADVNSMHH, 110/973, 974).
- Temmuz 1701 tarihli kayıt, Halep, Erzurum, Amid (Diyarbakır), Tokat, Konya, Kayseri, Ankara, Sivas, Eğin, Arapkir, Çemişkezek ve Divriği şehir ve kasabalarının yöneticilerine Ermeni, Rum, Süryani ve diğer mezheplere mensup Osmanlı tebaasına Katolik mezhebini benimsetmek için propaganda yapan Rim Papa'ya bağlı Frenk (Katolik) rahiplerinin yakalanması ve isimlerinin bildirilmesi emrinin verildiğini göstermektedir (BOA, ADVNSMHH.d. 111/2224, 2225, 2226, 2227, 2228, 2229, 2230, 2231). Yine aynı yılın Ağustos ayına ait bir diğer kayda göre, bu defa Diyarbakır valisine ve mollasına hüküm gönderilerek, Diyarbakır'daki Rum, Ermeni ve Süryanilere Katolik propagandası yapan ve bu amaçla bir de kilise kuran Frenk rahiplerinin engellenmesi emredilmiştir (BOA, ADVNSMHH.d. 111/2301).

- Nisan 1702 tarihli hükme göre Mısır Valisi Mehmet Paşa'ya, Rum, Ermeni ve Süryanileri Frenk mezhebine davet eden Rim Papa rahiplerinin Osmanlı topraklarında dolaşmalarının; aynı yılın Temmuz ayında Halep, Erzurum, Diyarbakır, Lefkoşe, Sakız, Trablusşam, Tokat, Konya, Kayseri, Ankara, Adana, Van, İzmir, Sivas, Eğin, Arapkir ve Rumeli'nin üç kolundaki kadılara gönderilen hükümde ise Rum, Ermeni ve Süryanilere Katolik propagandası yapan Rim Papa rahiplerinin engellenmesi için emir gönderilmiştir (BOA, ADVNSMHH.d. 112/685, 1095, 1096, 1097, 1098, 1099, 1100, 1101, 1102, 1103, 1104, 1105, 1106, 1107, 1108, 1109). Aynı yılın Ekim ayına ait bir hükümden anlaşıldığına göre Osmanlı topraklarındaki Ermeni, Rum ve Süryanilere Frenk mezhebini benimsetmeye çalışan Rim Papa rahiplerinin yakalanarak ayaklarına pranga vurulması ve ömür boyu kürek çekmeye mahkûm edilmeleri için karar alınmıştır (BOA, ADVNSMHH.d. 112/1316).
- Ocak 1703 tarihli mühimme kaydına göre Nakşa Berre kadısına Katolik misyonerlerin faaliyetlerinin engellenmesi amacıyla bu rahiplerin bölgeden çıkarılmaları emri gönderilmiştir (BOA, ADVNSMHH.d. 112/1593). Mayıs 1703 tarihli kayıt Erzurum kadısının, Osmanlı Hristiyan tebaasına Katolikliği kabul ettirmeye çalışan Frenk rahiplerini bundan vazgeçmeleri için uyarması, uyarıyı dinlemeyenleri Erzurum Kalesi'nde hapsedirmesi için verilen emirdir (BOA, ADVNSMHH.d. 114/597).
- Mayıs 1706 tarihli mühimme kaydı, Rum ve Ermenilere Katolik propagandası yapan Rim Papa ruhbanlarının engellenmesi için Erzurum valisine gönderilen; Haziran 1707 tarihli kayıt ise Frenk rahiplerinin yaptığı Katolik propagandasının engellenmesi için Kudüs yöneticilerine ve ileri gelenlerine gönderilen emirler hakkındadır (BOA, ADVNSMHH.d. 115/70, 1381).
- Mart 1708 tarihli kayıttan anlaşıldığına göre, Ermeni, Rum ve Süryanilere Katolik mezhebini kabul ettirmeye çalışan Frenk rahiplerinin engellenmesi için daha önce de defalarca emir gönderilmiş, buna rağmen bu rahiplerin tabip veya rahip kıyafetinde memlekette dolaşarak Katolik propagandası yapmaları engellenemediğinden bunların Halep, Bağdat, Basra, Sivas,

Erzurum, Diyarbakır, Kütahya, Konya ve Karaman'dan çıkarılmasına karar verilmiştir (BOA, ADVNSMHH.d. 115/2346, 2347, 2348, 2349, 2350, 2351, 2352, 2353). Aynı emir Ağustos 1708 tarihinde Sivas valisine tekrar gönderilmiştir (BOA, C. DH, 133/6602).

- Şubat 1723 tarihli mühimme kaydı, Bağdat, Diyarbakır, Musul ve Mardin'e bağlı kazalarda misyonerlik faaliyetleri yürüten Frenk rahiplerinin kendi konsolosları ve milletlerinin olmadığı yerlerde gezmelerinin yasaklanması için emir gönderildiğini göstermektedir (BOA, ADVNSMHH.d. 131/131).
- Temmuz 1725 tarihli kayda göre Şam ve civarında Katolik propagandası yapan Frenk rahiplerinin Şam ve civarında konaklamalarının; yine aynı yılın Kasım ayına ait olan bir diğer kayda göre ise Halep, Erzurum, Diyarbakır, Lefkoşe, Kıbrıs, Sakız, Trablusşam, Tokat, Kayseri, Ankara, Adana, Van, İzmir, Sivas, Eğin, Arapkir, Şam, Sayda ve Rumeli'de Katolik propagandası yapan Frenk rahiplerinin engellenmesi emredilmiştir (BOA, ADVNSMHH.d. 132/1209; 133/101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116).
- Mart 1726 tarihli mühimme kaydına göre Eflak voyvodasına o bölgelerde Katolik propagandası yapan Frenk rahiplerinin ahitnamelere uyarak uyarılmaları, uyarıyı dikkate almayanların cezalandırılmaları emredilmiştir. Yine aynı yılın Mayıs ayında tutulan kayıt ise Filibe kadısına da aynı emrin gönderildiğini göstermektedir (BOA, ADVNSMHH.d. 133/564, 730).
- Mayıs 1744 tarihli belge, İstanbul Rum Patriğinin Nakşa Adası'ndaki Rumlara Katolik mezhebini benimsetmeye çalışan Efrenc rahiplerini şikâyet etmesi üzerine Efrenc rahiplerinin misyonerlik faaliyetlerinin engellenmesi hakkındadır (BOA, AE. SMHD. I, 105/7501).
- Kasım 1765 tarihli belgeye göre, Sakız'a Frengistan'dan gelen rahipler, bazı Sakızlılara ve özellikle de çocuklara Katolik mezhebini benimsettiklerinden, bu rahiplerin Sakız'a girişleri yasaklanmıştır (BOA, C. ADL, 3/146).
- Ağustos ve Aralık 1767 tarihli iki belge, İzmir'de bulunan Katolik rahiplerin, Rum evlerine ve kiliselerine girmelerinin, Rumlara Katolik propagandası yapmalarını ve Rum kadın ve kızlarını Katolik tüccarlarla evlendirmelerinin men edilmesi hakkındadır. Bu yasaklara uymayan Katolik

rahiplerin Konsolosları vasıtasıyla yola getirilmeleri için isimlerinin bildirilmesi emri de verilmiştir. Bunun üzerine konsoloslar bundan sonra Frenk papazlarının Rum evlerine ve kiliselerine girmeyecekleri, Rum ayinlerine müdahale etmeyecekleri, Rum kadın ve kızlarını Katolik tüccarlarla evlendirmeyecekleri taahhüdünde bulunmuşlardır (BOA, C. HR, 71/3501; C. ADL, 81/4863).

Bu örneklerde de görüldüğü üzere Osmanlı Devleti, topraklarındaki Katolikleşmenin önüne geçmek için misyonerlerin propaganda yapmasını engelleyecek önlemler almaya çalışmıştır. Bu minvalde Katolik misyonerlerin buldukları bölgelerden çıkarılmaları (sürülmeleri), kendi milletlerinin ve konsoloslarının olmadığı yerlerde/bölgelerde bulunmalarının engellenmesi ve bazen de bunların hapsedilmesi yollarına başvurulmuştur. Ancak misyonerlerin Katoliklik propagandası yapmalarının engellenmesi hakkındaki bu belgeler aynı zamanda devletin, yarım yüzyıldan fazla bir zaman diliminde Katolik propagandasının önüne geçemediğinin de kanıtıdır.

2.2.2. Katolikleşen Tebaaya Uygulanan Yaptırımlar

Osmanlı Devleti'nin Katolikleşmeye karşı yürüttüğü mücadelenin ikinci kısmında Hristiyan tebaanın Katolikleşmesini önlemek için uyguladığı yaptırımlar söz konudur. Bu yaptırımları örnekler üzerinden inceleyelim:

- Temmuz 1701 tarihli mühimme kaydı, rahip kıyafetinde kiliseleri gezen bazı Ermeni ve Süryanilerin yakalanıp hapsedilmesi ve isimlerinin bildirilmesi için Halep, Erzurum, Kayseri, Sivas, Arapkir, Divriği, Çemişkezek, Ankara, Diyarbakır, Tokat ve Konya valisi veya kadılarına gönderilen emir hakkındadır (BOA, ADVNSMHM.d. 111/2204, 2205, 2206, 2207, 2208, 2209, 2210, 2211).
- Ağustos 1701 tarihli mühimme kaydına göre, Katolikleşen Haçator isimli Ermeni rahibi, İstanbul'da bulunan Sulu Manastır'daki Ermeni rahiplerine Katolik propagandası yaptığı ve Ermeni kitaplarını değiştirdiği için kürek cezasına çarptırılmıştır. Bunun yanı sıra devlet, Valide ve Vezir hanlarında Katolik propagandası amacıyla kitap bastırılmasının engellenmesi için harekete geçmiştir (BOA, ADVNSMHM.d. 111/2281).

- Kasım 1716 tarihli belgeye göre Sulu Manastır'da Katolik mezhebini kabul eden ve kilise cemaatine Katoliklik propagandası yapan 6 Ermeni papazdan ikisi küreğe mahkûm edilmiştir (BOA, AE. SAMD. III, 106/10504).
- Ekim 1701 tarihli mühimme kaydından anlaşıldığına göre Halep'te Süryanilerin patriği olan Bedros, kendisi Katolik olduğu gibi Süryanileri de Katolikleştirmek için çalışmaktadır. Bu yüzden hem Bedros'un hem de onunla birlikte hareket edenlerin Adana Kalesi'nde hapsedilmesi emredilmiştir (BOA, ADVNSMHHM.d. 112/140).
- Haziran 1702 tarihli kayda göre, Edirne'de üç Ermeni rahibi, Katolik mezhebine girdikleri ve Ermeniler arasında karışıklık çıkmasına yol açtıkları için kürek cezasına çarptırılmışlardır (BOA, ADVNSMHHM.d. 112/975; 1141).
- Ekim 1702 tarihinde yapılan bir başka kayda göre ise Frenk mezhebini (Katolikliği) benimseyen dört Ermeninin küreğe konulması emredilmiştir (BOA, ADVNSMHHM.d. 112/1307). Yine 1702 yılında bu defa Kasım ayında tutulan bir kayıt, Kıbrıs beylerbeyine ve Lefkoşe mollasına Frenk rahipleri yüzünden Katolik olan Ermeni, Rum ve Süryanileri eski inançlarına döndürmek için bir adam tayin edilmesi hakkındadır (BOA, ADVNSMHHM.d. 112/1412).
- Temmuz 1703 tarihinde Kudüs'te Ermeni Patriği olan Manas'ın Katolik mezhebine girdiği ve Kudüs'e giden Ermeni rahiplerini taciz ettiği gerekçesiyle yapılan şikâyetin araştırılması emri gönderilmiştir (BOA, AE. SMST. II, 139/15427).
- Mayıs 1706 tarihli mühimme kaydından anlaşıldığına göre Katolik misyonerlik faaliyeti içinde bulunan bir rahip Erzurum Kalesi'ne hapsedilmiş daha sonra ise serbest bırakılmış ve serbest bırakılmasının ardından yeniden Katolik propagandasına başlaması sebebiyle Ardanuç Kalesi'nde hapsedilmesi için Erzurum valisine emir gönderilmiştir (BOA, ADVNSMHHM.d. 115/70).
- Ağustos 1706 tarihli belgeye göre, Tokat Ermeni Marhasası olan Serkiz, Katolik mezhebine geçen Rum ve Ermenilerin yakalanıp hapsedilmesi için İstanbul'a arzuhal göndermiştir. Bu arzuhal üzerine Katolik mezhebine

- geçen Ermenilerin ıslah-ı nefis için hapsedilmeleri hakkında Sivas valisi ve Tokat kadısına emir verilmiştir (BOA, AE. SAMD. III, 176/17143; ADVNSMHH.d. 115/331). Yine Ağustos 1706 tarihli mühimme kaydı, üç Ermeni rahibinin Katolikleştikleri ve Katolik propagandası yaptıkları için Samsun Kalesi'nde hapis cezasına mahkum edilmeleri hakkındadır (BOA, ADVNSMHH.d. 115/406).
- Haziran 1707 tarihli kayıt, Kudüs'te Katolik mezhebini benimseyen Rum ve Ermenilerin eski mezheplerine döndürölmeleri, Katolik mezhebinde kalmakta ısrar edenlerin cezalandırılması için gönderilen emir hakkındadır (BOA, ADVNSMHH.d. 115/1381).
 - Haziran 1710 tarihli mühimme kaydı, Keşiş Yorgi'nin Katolik propagandası yapmak suçundan hapsedildiğini göstermektedir (BOA, ADVNSMHH.d. 117/65). Aynı yılın Aralık ayına ait kayıt ise Mardinli Ermenilerin, Metropolitleri olan Melkon'u Ermeni ayinini Frenk (Katolik) ayinine çevirmek istediğı için şikâyet ettiklerini ve bu şikâyet üzerine devletin Melkon'u sürgüne gönderme kararı aldığına dairdir (BOA, ADVNSMHH.d. 117/211).
 - Şubat 1713 tarihli kayıt, Ankara Rum Metropolitleri Makaryos'un, Rum ayinlerini bozmak ve Frenklerle ilişki kurmak gerekçeleriyle sürgün edilmesi hakkındadır (BOA, ADVNSMHH.d. 117/1065).
 - Kasım 1722 tarihli belgeye göre Frenk ayini tahsil etmek için Venedik'e gitmiş olan Ermeni Rahibi Pelpos, memlekete döndükten sonra Tokat'taki Ermenilere Katolik mezhebini benimsetmeye çalışmış, bu yüzden de Kemah Kalesi'nde hapis cezasına çarptırılmıştır (BOA, C. ZB, 67/3321).
 - Eylül 1732 tarihli belge, Katolik mezhebini benimseyen Diyonisyos adlı rahibin, yerli Hristiyanları da Katolik olmaya teşvik ettiği için tersanede küreğe konulduğunu, daha sonra da Limni Adası'na sürgün edildiğini gösteriyor. (BOA, C. ADL, 59/3552).
 - Temmuz 1734 tarihinde, Şamlı Rumlardan bazılarının Katolik mezhebine girmelerinin yasaklanması, bunların patrik tarafından kontrol edilmesi, karşı çıkanların tedibi hakkında emir gönderilmiştir (BOA, AE. SMHD. I, 3/225).

- İzmir’de Katolikleştirmeye karşı 1767 yılında, Katoliklerin ve Rumların birbirlerinin evlerine ve kiliselerine gitmeleri, birbirlerinin ayinlerine katılmaları yasaklanmıştır. İzmir Rumlarından Katolik mezhebini benimseyenlerin eski mezheplerine döndürülmeleri, Rumlara mezhep değiştirmemeleri için tembih edilmesi, bu tembihe uymayanların cezalandırılması kararlaştırılmıştır. Rum kadın ve kızlarının Katolik tüccarlarla evlendirilmesi yasaklanmış, bu evliliklerin devlet nezdinde geçerli olmadığı belirtilmiştir. Ancak bu kararın alınmasından önce Katolik tüccarlarla evlendirilmiş ve bu evliliklerden çocuk sahibi olmuş kadınların durumu ise bu kadınların, kocalarından boşanmaksızın yeniden Rum Milletine dönmeleri ve Rum kiliselerine devam etmeleri karara bağlanarak çözümlenmiştir (BOA, C. ADL, 81/4863; C. HR, 71/3501).

Osmanlı Devleti, Katolikleşen tebaasını eski inancına dönmesi için uyarılmış, uyarıya rağmen eski inancına dönmeyenleri ve Katolik propagandası yapmaya devam edenleri ise cezalandırma yoluna gitmiştir. Uygulanan cezalar görevden azil, sürgün, hapis ve kürek mahkûmiyeti olarak belgelere yansımıştır. Bütün bu cezalara rağmen Katolikleşmenin önünü almak konusunda devletin ne derece başarı sağladığını İstanbul’daki Sulu Manastır örneğine bakarak anlamak mümkündür. Bu manastır hakkında biri 1701, diğeri bundan 15 yıl sonrasında 1716 yılında düzenlenmiş olan iki belge (BOA, ADVNSMHM.d. 111/2281 ve AE. SAMD. III, 106/10504), bu manastırdaki Katolikleşmenin ve Katolik propagandasının engellenemediğini göstermektedir.

Sonuç

Osmanlı topraklarına 16. yüzyılın sonlarına doğru yerleşmeye başlayan Cizvitlerin Katolik misyonerlik faaliyetlerinin 17. yüzyılın ikinci yarısından itibaren hız kazandığını ve 19. yüzyılda kurulan Katolik patriklikleriyle de başarılarının taçlandığını söylemek mümkündür. 16. yüzyılın sonlarında İstanbul’da başlayan Katolik misyonerlik faaliyetlerinin zaman zaman kesintiye uğramakla birlikte 17. yüzyıl sonundan itibaren artarak devam ettiğini ve neredeyse Osmanlı ülkesinin geneline yayıldığını görüyoruz. Devletin kayıtlarından anlaşıldığı kadarıyla Katolik misyonerlik faaliyetleri Osmanlı coğrafyasında başkent İstanbul başta olmak üzere

İzmir, Bursa, Ankara, Tokat, Konya, Kayseri, Kütahya, Sivas, Eğin, Arapkir, Çemişkezek, Divriği, Erzurum, Adana, Van, Diyarbakır, Mardin, Antakya gibi Anadolu coğrafyasının belli başlı şehir ve kasabalarında; Edirne, Eflak, Filibe ve Tırhala gibi Rumeli topraklarında bulunan şehir ve bölgelerde; Halep, Şam, Musul, Bağdat, Trablusşam, Basra, Sayda, Kudüs, Mısır, Revan gibi Ortadoğu ve Kuzey Afrika topraklarının bir bölümünde ve Kıbrıs, Sakız ve Nakşa Berre Sancağı gibi bazı adalarda etkili olmuştur.

Daha önce de değinildiği gibi Osmanlı topraklarında misyonerlik faaliyeti sürdüren Katoliklerin hedef kitlesi *Ermeniler, Rumlar, Süryaniler ve diğer ehl-i zimmet nasaradır*. Katolik misyonerler öncelikle bu cemaatlerin din adamlarını devşirmeye çalışmışlar ve Katolik propagandasında yerel halkı ve yerel dinamikleri iyi bilen bu devşirme rahiplerin nüfuzunu kullanmışlardır. 18. yüzyıla ait belgelerde karşımıza çıkan Ermeni, Rum ve Süryani din adamlarının Katolikleşmelerine ve ardından eski cemaatlerine Katolik propagandası yapmalarına dair şikâyetler, bu tezi destekler mahiyettedir. Katolik misyonerlerin etkisi, Osmanlı Hristiyanlarından devşirdikleri yeni militanlar sayesinde katlanarak artmıştır.

Katolik misyonerlik faaliyetleri konusunda ulaşılabilmiş ve çoğu 18. yüzyıla ait olan belgeler incelendiğinde, Katolik propagandasına ve Katolikleşmeye karşı yürütölen mücadelede iki aktör olduğunu görüyoruz. Mücadelenin aktörlerinden ilki ve belirleyici olanı doğrudan bu propagandaya maruz kalan Ermeni, Rum ve Süryani cemaatleri ile onların dini liderleridir. İkinci aktör ise Osmanlı Devleti'dir.

Osmanlı Devlet'i Hristiyan tebaasındaki mezhep değıştirmeleri daha ziyade *Ermeni, Rum, Süryani ve ehl-i zimmet nasaranın* kendi içlerindeki bir problem olarak kabul ediyor ve bu problemin çözümünü de büyük oranda bunların dinî yöneticilerine bırakıyordu. Zira devlet açısından Hristiyan tebaanın hangi mezhepten olduğunun bir önemi yoktu. Osmanlı Devleti ancak Hristiyan tebaanın geleneksel yapısının bozulması, bu tebaanın içinde huzursuzluk/ihtilal tehlikesi ortaya çıkması ya da reayanın haklarına bir tecavüz olması gibi durumlarda Katolik propagandasına karşı harekete geçmiştir. Konuyla ilgili 18. yüzyıla ait mühimme kayıtlarına ve diğer bazı belgelere yansıyan şikâyetler ve talepler, Osmanlı Devleti'nin Katolik propagandasına ve Katolikleşmeye karşı yürüttüğü mücadelenin Hristiyan tebaanın

tutumuna bağlı olarak ilerlediğini ve şekillendiğini açıkça göstermektedir. Sonuç olarak gerek Osmanlı Hristiyan cemaatlerinin gerekse kilise mensuplarının bir kısmını Katolik mezhebine kaptıran dini yöneticilerin şikâyetleri ve talepleri, hem Osmanlı Devleti'nin Katolik propagandasına karşı bir tutum almasını sağlamış hem de devletin yürüttüğü mücadelenin çerçevesini belirlemiştir. Hristiyan tebaasının şikâyetleri ve talepleri olmaksızın, devletin kendi başına harekete geçtiğini gösteren bir belgeye ise bu ana kadar tesadüf edilmemiştir.

Her ne kadar Ahmet Refik, "Türkiye'de Katolik Propagandası" isimli eserinde Osmanlı Devleti'nin Katolik propagandası yapılmasına şiddetle engel olduğunu yazmışsa da, devletin Katolik propagandası ve Katolikleştirme konusunda uzun vadeli ve konjonktürel bir bakış açısından yoksun olduğu anlaşılmaktadır. Katolik misyonerliğe karşı devletin yürüttüğü mücadelenin çerçevesini Hristiyan tebaanın şikâyetlerinin ve taleplerinin oluşturması, bu bakış açısındaki eksikliğin önemli bir göstergesidir. Gerek Ermeni, Rum ve Süryani dinî liderlerin gerekse Osmanlı Devleti'nin Katolik misyonerliğine karşı yürüttükleri mücadelenin başarısızlığını ise Katolik mezhebini benimseyenlerin sayısının günden güne artması ve hatta 19. yüzyılın ilk yarısında Ermeni Katolik, Rum Katolik vb. kiliselerin resmen kurulması göstermektedir. Bu durumda Katolik propagandasının başarısında, Osmanlı Devleti'nin uzun vadeli ve konjonktürel bir bakış açısından yoksun olmasının büyük rolü olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Son olarak Osmanlı Devleti'nde din değiştirmenin yasak olduğunu bu nedenle devletin Katolikleşmeye karşı olduğuna dair bazı görüşlere bir yanıt olarak, Osmanlı Devleti'nin din değiştirmeye top yekûn karşı olmadığı iyi bilinen bir gerçektir. Bütün Müslüman devletlerde olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de Müslümanların Hristiyanlaşması yasaktır ve bu eylemin cezası ağırdır. Bununla birlikte bir Hristiyanın Müslüman olması yasak olmadığı gibi bunların Müslümanlaşması yani din değiştirmeleri teşvik edilmiş/ödüllendirilmiştir. Örneğin ihtida edenlere yeni kıyafet (Müslüman kıyafeti) parası verilmesi bu teşviklerden/ödüllendirmelerden sadece birisidir. Bunların dışında daha önce de değinildiği gibi Osmanlı Devleti açısından Hristiyan tebaanın hangi mezhepten olduğunun veya mezhep değiştirip/değiştirmediğinin kendi başına bir önemi yoktur. Devlet açısından mezhep değiştirmenin önemi, mezhep değişikliğinin bu cemaatlerde (Ermeni, Rum, Süryani

toplumlarında) *ihtilal* yaratmasıyla ilgilidir. Zira her geleneksel devlet gibi Osmanlı Devleti'nin de -en azından 19. yüzyıla kadar- toplumsal yapının değişmesini/bozulmasını engelleyici bir zihniyet yapısına sahip olduğunu söylemek gerekir. 19. yüzyıl öncesi resmi kayıtlarda sık sık karşımıza çıkan *Kanun-ı Kadim üzere...*, *Olageldiği üzere... hareket edilmesi* gibi ifadeler bu zihniyetin varlığını göstermektedir.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Mühimme Defterleri (ADVNSMHH)

d. (defter). No: 110 (H.1108-1110)

Kayıt No: 973, 974, 1263.

d. No: 111 (H. 1110-1113)

Kayıt No: 2150, 2204, 2205, 2206, 2207, 2208, 2209, 2210, 2211, 2224, 2225, 2226, 2227, 2228, 2229, 2230, 2231, 2281, 2301.

d. No: 112 (H. 1113-1114)

Kayıt No: 140, 685, 975, 1095, 1096, 1097, 1098, 1099, 1100, 1101, 1102, 1103, 1104, 1105, 1106, 1107, 1108, 1109, 1141, 2150, 2204, 2205, 2206, 2207, 2208, 2209, 2210, 2211, 1307, 1316, 1412, 1414, 1593.

d. No: 114 (H.1114-1115)

Kayıt No: 1031, 597.

d. No: 115 (H.1118-1120)

Kayıt No: 70, 331, 406, 2346, 2347, 2348, 2349, 2350, 2351, 2352, 2353, 1381, 1486.

d. No: 117 (H.1122-1125)

Kayıt No: 65, 211, 1065.

d. No: 131 (H.1135-1136)

Kayıt No: 131.

d. No: 132 (H.1136-1138)

Kayıt No: 1209.

d. No: 133 (H. 1138-1139)

Kayıt No: 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113,
114, 115, 116, 730, 564.

Ali Emiri (AE.) Fonu

SMST. II, 139/15427.

SAMD. III, 106/10504; 176/17143.

SMHD. I, 3/225; 105/7501.

Cevdet (C.) Fonu

Adliye (ADL): 74/4457, 32/1914; 59/3552; 59/3570; 81/4863; 34/2019; 11/734;
3/146.

Dâhiliye (DH): 133/6602; 333/16647.

Hariciye (HR): 71/3501.

Zabtiye (ZB): 67/3321.

D. İbnülemin (İE.) Fonu

Dâhiliye (DH): 34/2955.

E. Yabancı Arşivler (YB.) Fonu

Bulgaristan Arşivi (04): 4/75.

Telif Eserler

Ahmet Refik, (H.1340). “Türkiye’de Katolik Propagandası”, *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*, 14/5, 257-276.

Akçay, Eray (2014). İBB Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet, Nr. O. 34’te Kayıtlı Fransa’nın İstanbul Elçisi Marquis De Bonnac’ın Osmanlı Bürokrasisi İle

- Yazışmalarını İhtiva Eden Bir Mecmua (1716-1724). Marmara Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Ayverdi, İlhan (2006). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Cilt: II, Kubbealtı Yayınları: İstanbul.
- Beydilli, Kemal (1995). *II. Mahmud Devri'nde Katolik Ermeni Cemaati ve Kilisesi'nin Tanınması (1830)*, Harvard Üniversitesi Yakındoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü Yayınları.
- Birsel, Haktan (2014). "Fransız Misyonerler Tarafından İstanbul Ve Levant Misyonunun Oluşturulması (Papaz J. Baptist Piolet'nin Mektubu)", *Turkish Studies*, 9/4, s.207-223.
- Birsel, Haktan (2013). "Peder Monier'in Gözlemleri ile Fransız Cizvit Misyonerlerinin Osmanlı Topraklarında Çalışmaları", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 2/2, s. 100-128.
- Bozkut, Abdurrahman (2011). "Fransa'nın Osmanlı Devleti'ndeki Katolikleri Himaye Hakkı ve Bunun Sona Ermesi", *Tarih Dergisi*, 52/(2010/2), s. 123-150.
- Canyaş, Hüseyin; Canyaş, Orkunt (2012). "Osmanlı'dan Günümüze Misyonerlerin Kültürel Alandaki Faaliyetleri", *Türklük Bilimi Araştırmaları (TÜBAR)*, sayı: XXXI, s. 55-75.
- Çolak, Hasan (2012). *Relations Between th Ottoman Central Adminstration and the Greek Orthodox of Antioch, Jerusalem and Alexandria: 16th-18th Centuries*, Birmingham Üniversitesi, Doktora Tezi.
- Çolak, Hasan (2013). "Catholic İnfiltration in the Ottoman Levant and Responses of the Greek Orthodox Patriarchates During the Late 17th and Early 18th Centuries", *ARAM Western Christian Missions in the Levant The Arab Renaissance Mandaism*, Volume 25/1-2, s.85-95.
- Çoruh, Haydar (2019). "Rum Melkitlerin Katolik Propagandasına Maruz Kalmaları (1724-1856)", *Belleten*, Türk Tarih Kurumu, LXXXIII/298, Aralık 2019, 957-1002.
- Çoruh, Haydar (2006). "XVIII. Yüzyılda Antakya'da Katolik Faaliyetler Ve Kilisenin Bölünmesi", *Hatay Araştırmaları II*, (A. Gündüz ve S. Kaya, ed.), Ankara s. 13-32.

Gözübüyük, Sevil (2018). “Osmanlı İmparatorluğu’nda Cizvit Tarikatının Yayılmasında Fransız Elçilerin Rolü”, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, 5/12, s. 635-654.

Kılıç, Davut (2001). “Osmanlı Ermenileri Arasında Katolik Kilisesi’nin Kuruluş Faaliyetleri”, *Yeni Türkiye*, 7/38, s. 726-735.

Kılıç, Remzi (2006). “Misyonerlik ve Türkiye’ye Yönelik Misyonerlik Faaliyetleri”, *Türklük Bilimi Araştırmaları (TÜBAR)*, Sayı: 19, s. 334-335.

Köse, Ensar (2017). “İstanbul Ermeni Patrikliği’nin Osmanlı Hükümeti’yle Münasebetlerine Tesir Eden Dinamikler (18. Yüzyılın İlk Yarısı)”, *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 3/5, s. 1-24.

Özcoşar, İbrahim (2018). “Osmanlı Taşrasında Bir Patriklik: Yakubî Süryani Patrikliği”, *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, III/2, s. 154-181.

Sakin, Orhan (2017). *Cizvit Cemaati ve Gizli Talimatları*, Yeditepe Yayınları: İstanbul.

Seyfeli, Canan (2011). “Osmanlı Devlet Salnamelerinde Rum Melkit Katolik Patrikliği (1847-1918)”, *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 3/11, s. 9-38.

Sezer, Ayten (1999). “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e; Misyonerlerin Türkiye’deki Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara, s. 169-184.

Tuğlacı, Pars (1985). *Okyanus Ansiklopedik Sözlük*, Cilt: V, Cem Yayınevi: İstanbul.
Türkçe/Osmanlıca-İngilizce Redhouse Sözlüğü (2000). Sev Matbaacılık ve Yayıncılık: İstanbul.

Çatışma Beyanı

Makalenin yazarı bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkisi bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Destek ve teşekkür

Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.